

Slava Starc

NA KONTOVELU SO SE RODILI ...

ALOJZ CIJAK

u' d Bugà - Buh

“Pisec ljudskih iger iz življenja kontovelskih ljudi”
(PDk, 22.6.1968)

Alojz - Lojze Cijak je zagledal luč sveta na Kontovelu 20. junija 1903. “A poleg luči je zagledal (...) prostrano modrino morja, ki mu je ostala v očeh, v srcu in v zavesti od tistih prvih let, ko je drobil svoje korake po ozkih stopničastih stezah skozi pašne v kontovelski rebri do skalnate obale tam spodaj, do danes, ko se s kontovelskega vrha razgleduje proti Barbani in Gradežu pa proti Istri in skuša v zdaj mirni zdaj nemirni vodni gmoti iskati svojo in preteklost svojega rodu na tem čudovitem kraškem robu.” Tako je leta 1968, ob Cijakovi 65-letnici, zapisal Jože Koren.

Da je bil Cijak zelo navezan na Kontovel, je mogoče razbrati tudi iz članka, ki ga je pod psevdonimom Cer objavil v Jadranskem koledarju leta 1954: “Od tod (z razvalin gradu – op. pisca) imamo najlepši razgled vse naokoli. Piran, Savudrijski rtič, Gradež, Barbana, izliv Soče, Furlanija, Julijske Alpe, Krn, Triglav, Nanos, Snežnik, istrski hribi in pod njimi Tržaški zaliv. Na levo od razvalin proti cerkvi je glavna ulica in druge uličice, razpredene na vse strani. Nekatero teh ulic so tako ozke, da se ne moreta srečati dva dobro rejena človeka v njih, eden mora nazaj.

Pravijo, da si ljudje lahko gledajo kar skozi okna drug drugemu v lonec. Kdo je stlačil te borne domove, da se medsebojno tako duše? Strah. V starih časih so bili naši pradedje ogroženi od raznih roparskih plemen in narodov, ki so tod drveli v bolj sončne in bogate dežele.”

Cijakov oče Mihael je bil delavec v prosti luki, mati, Marija Starc, pa branjevka na Rusem mostu - Ponterošu. Osnovno šolo je Alojz obiskoval na Proseku, obrtno mehansko pa v Trstu; zaposlil se je kot mehanik pri Tržaškem Lloyd in pri Tržaškem vodovodu. Ko se je razdivjal fašizem, je bil zaradi delovanja pri Ljudskem odru osumljen protifašističnega rovarjenja in zato leta 1924 zaprt skupaj z drugimi slovenskimi fanti, tri leta kasneje pa je moral znova okusiti zapor. Ker se ni hotel vpisati v fašistično stranko, so ga odpustili z dela. Zato se je preživljal s priložnostnimi deli, tudi z ribištvom in izumiteljstvom. Takole pripoveduje: *“Skoro bi rekel, da sem se našim ribičem smilil in so me povabili za moža na barko; tako sem postal tudi ribič. V dolgih nočeh, ko smo vrgli mrežo (malajdo) v morje, so prijatelji smuknili pod palubo, da si odpočijejo, in rekli: Ti bodi gor in čuvaj: Ta prostranost in mir morja! Zdelo se mi je, da sem na planetu, kjer vlada mir in pravica. Morje je takrat silno očarljivo. In pripovedovali so tovariši (večina priletni ljudje) o viharju, ki so ga imenovali ‘tramontana’, ki pa je danes zelo redek vremenski pojav.”*

Leta 1933 je Cijak opravil na tržaški prefekturi izpit za tolmača v šestih jezikih (v slovenščini, italijanščini, nemščini, angleščini, francoščini in španščini). Tržaška prefektura mu je izdala diplomu in mu dala dovoljenje za izvrševanje poklica, toda po enem letu so mu ga odvzeli. Takoj po vojni je pripravil načrt za postavitve spomenika NOB na Kontovelu in je tudi sam vodil postavitvena dela. Prvo povojno leto je našel zaposlitev pri obnovljenem Slovenskem narodnem gledališču v Trstu. Sicer kratko življenje v družbi odrskih entuziastov, kakršni so bili Modest Sancin, Milan Košič, Ema Starčeva, Just Košuta in drugi, je zapustilo v njem mnogo spominov in gotovo vplivalo na njegovo kasnejšo ustvarjalnost. Nato je bil zaposlen kot tehnični uradnik v ladjedelnici Breda v Margheri in se posvečal privatnemu poučevanju. Leta 1954 je dobil mesto na nižji industrijski šoli v Dolini in na Opčinah, kjer je poučeval praktično mehaniko do konca šolskega leta 1967/68, ko je stopil v pokoj. Umrl je 21.11.1988. Ob odprtem grobu se je od njega poslovil dr. Drago Štoka, ki je med drugim rekel: *“Lojze Cijak ne bi bil sin kontovelske zemlje, če se ne bi odločil za dve smeri, za zvestobo domači kontovelski grudi, za zvestobo svojemu jeziku in narodu ter obenem za zvestobo temu, po čemer hrepeni vsako ljudstvo.”*

Cijakovo bogato dramsko snovanje je dobivalo navdih pri ljudeh, s katerimi se je dnevno srečeval, s katerimi je delil težke in lepe trenutke življenja in za katere je navsezadnje tudi pisal.

Že pri šestnajstih letih, takoj po 1. svetovni vojni, je pristopil k domačemu Ljudskemu odru. Igral je komične vloge, poleg tega je skrbel za luči (takrat so si svetili še s karbidovkami!) vse do razpusta leta 1924.

Njegova umetniška dejavnost pa se je razbohotila po 2. svetovni vojni. Napisal je kopico veseloiger, ki so jih postavili na oder. Cijak je bil hkrati režiser, scenograf in igralec svojih del. Leta 1947 je v narečju napisal ljudske igre: *Pušast* (Pošast), *Künšten brivec* (Iznajdljivi brivec), *Bürja* (Burja). Njihova uprizoritev na Kontovelu 16. marca istega leta je izzvala v uradnih prosvetnih krogih pravo ogorčenje tako zaradi jezika kot vsebine: *“Na Kontovelju so 16. marca s čudnimi plakati v nemogočem jeziku oznanjali, da bodo igrali tri igrice zabavne vsebine. Ta program so študirali 50 delovnih ur. Ena teh igric je pripovedovala o brivcu, ki pljuje v skledico in tako dela milnico. Možakar govori v slovensko-italijansko-nemški mešanici. Poslušali smo tudi deklamacijo, ki govori o pijanih možeh, ki jih žene tepejo. Stvar je bila toliko bolj neokusna, ker je ‘pesem’ recitiral otrok. Snov neke igrice so bile razne vraže in babjeverstvo. Kdo je kriv, da je ta program prišel v prosvetno društvo? Kdo je odgovoren, da so kaj takega člani društva ‘študirali’? Zakaj so za te neokusnosti uporabili 50 delovnih ur? Kako pride na misel tovarišu, ki je program razlagal, govoriti o posebnem kontoveljskem narečju, ki ‘kaže značilnosti vseh ljudstev, ki so šla preko Kontovelja od preseljevanja narodov dalje’? Prosveta ni samo puhla zabava. Če hočemo imeti prazno zabavo, gremo v gostilno ali predmestni kino, ne pa v prosvetno društvo. Člani prosvetnega društva na Kontovelju, tako ne bo šlo dalje!”* Pisec članka se v Vestniku slovenske prosvetne zveze zgraža nad vsebino, predvsem pa kaže omalovažujoč odnos do jezika-narečja. Hvala bogu so se časi spremenili!

Leta 1948 je Cijak napisal igro v narečju *Naši graju n’ radio* (Naši gredo na radio) in svoje najobsežnejše delo *Neurje*, v štirih dejanjih, igro, ki jo je Primorski dnevnik objavljala leta 1954 v podlistku. To je živ izrez iz življenja kontovelskih ljudi v preteklosti; za to delo je Cijak dobil navdih, ko je tudi sam ribaril. V igri je oblikoval zelo prepričljive značaje, ki jih je označil s pristno, kleno govorico ribičev. *“Neurje - Tramontana prikaže naše ribiče intimno tukaj ob tem našem škafu slane vode, in dramatični razplet igre, kakor sem jo videl v resnici zgodovinsko deloma v moji domišljiji. Naj bi to moje delo (ki menda je edina morska drama v slovenski prozi) bilo spomenik vsem našim ribičem, ki so stoletja iz teh voda črpali darove za svoj obstoj.”* (Iz Cijakove zapuščine)

Kljub velikemu navdušenju za to igro v ansamblu našega gledališča jo je Slovensko stalno gledališče uprizorilo šele v sezoni 1979/80 in sicer v nekoliko spremenjeni obliki.

Po *Neurju* je Lojze Cijak napisal še celo vrsto drugih odrskih del oziroma prizorov za amaterske odre (*Lajna*, *F’rtüna*, *Kmet in fotograf*, *Neverni Tomaž*). Spevoigra *Lojtrca* (1950), za katero je učitelj Viktor Čermelj zbral 62 večidel

starih ljudskih pesmi in ki jo je Cijak režiral, je doživela nekaj uspešnih izvedb, tudi v Trstu in Ljubljani: pelo in igralo jo je skoraj sto pevcev, glasbenikov in igralcev, orkester in zbor pa sta pripravila Adi Danev in Milko Cibic.

Na partizansko tematiko je napisal igro *Su* (Sol), leta 1953 pa dvodejanko *Kuperativa* (Zadruga). V šestdesetih letih je napisal igrice za mladino *Plastika* in enodejanko *Iznajdba*. Iz leta 1967 je dvodejanka *Slana voda*, ki jo je uprizorila openska srednja šola Srečko Kosovel ob zaključku šolskega leta 1967/68, nato pa z velikim uspehom Amaterski oder Jaka Štoka v sezoni 1981/82.

Cijakove igre so bile večkrat uprizorjene na odrih in na šolskih prireditvah, večina tudi na tržaškem radiu. Cijak je več iger režiral, med drugim Linhartovo *Županovo Micko*, Finžgarjevega *Divjega lovca* in *Cigane* Frana Milčinskega. Nekaj iger pa je prelil v narečje. V današnjih časih, ko še malokdo obvlada pravo kontovelsko narečje, ostajajo njegova dela – čeprav večinoma v tipkopisu - neprecenljiv dokument nekdanjega besedišča, ki nezadržno tone v pozabo, ker izginja realnost, na katero je bilo besedje vezano.

Prav je, da se ob Cijaku spomnimo tudi drugih režiserjev, katerim gre zasluga za živahno dramsko dejavnost na Kontovelu in Proseku po 2. svetovni vojni. Igre so tedaj režirali sami domačini: doma s Kontovela so bili: **Stanko Daneu** *F'lipou* (1913-1995), **Josip Štoka** *Vrhouc* (1898-1975) in **Alojz Starc** z *Grada* (1920-1982). Naj tu omenimo *Kovačevega študenta* v režiji Josipa Štoke, Novačanovo dramo *Velejo* in *V dolini* Don Angela Guinere v režiji Stanka Daneva in *Čudež v pustinji* Vladimira Katajeva, ki ga je režiral Alojz Starc.

VIRI

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), I, geslo *Cijak Alojz*, stran 189;

Vestnik Slovenske prosvetne zveze, III. letnik, št. 6, 25.3.1947;

Cer (= Lojze CIJAK), *Naš Kontovel*, Jadranski koledar 1954, str. 96-97;

Jože KOREN, *Lojze Cjak, pisec ljudskih iger iz življenja kontovelskih ljudi*, PDK, 22.6.1968;

Osemdeset let Lojzeta Cijaka, PDK, 26.6.1983;

Lojze Cijak slavi jutri petinosemdeseti rojstni dan, PDK, 19.6.1988;

Neva LUKEŠ, *Lojze Cijak se je poslovil*, PDK, 23.11.1988;

Drago Štoka, Lojzetu Cijaku v zadnje slovo, govor Draga Štoke ob odprtem grobu, Novi list, 1.12.1988;

Marjan PERTOT, *100 let dramskega delovanja na Proseku in Kontovelu*, Prosek-Kontovel 1978.

DANILO DANEU

L'kačjou

“Ljubil si glasbo od mladih nog in si si s harmoniko služil potrebno, da si mogel dokončati konservatorij”

(Milan Bolčič, *Danilo Daneu*, 50-letnik, Jadranski koledar, 1965)

Danilo Daneu se je rodil 29. aprila 1915 na Kontovelu v revni kmečki družini očetu Štefanu in materi Ivani Verša. Že v mladih letih je pokazal izredno nadarjenost za glasbo in pesem. Po osnovni in srednji šoli se je kot samouk tako usposobil v igranju na mandolino in violino, da se je vpisal v 3. letnik konservatorija Tartini v Trstu. Sredstva za preživljanje in za študij si je pridobival tako, da je igral na plesih. Med študijem je vodil na Kontovelu moški kvartet in sekstet. Tako pravi Bolčič po pripovedovanju samega Daneva: *“Težko je bilo z vajami. Fašisti so ga imeli na piki, za vaje ni bilo primernih prostorov. Toda fantje niso zgubili poguma in volje. Zbirali so se na gmajni v dolini pod Kontovelom in se tam v poznih večernih urah vadili; na obronkih nad dolino pa so drugi fantje stali na straži, to tudi pozimi v najhujšem mrazu, ko so se vračali z vaje vsi prezebli.”*

V Barkovljah pa je več let vodil mešani cerkveni pevski zbor. Tu so ga fašisti še posebej zasledovali. Neke nedelje zjutraj so ga poklicali na svoj sedež, ga surovo pretepli in mu prepovedali hoditi v Trst in v Barkovlje. Od tedaj je hodil v mesto skrivaj po samotnih stezah, da je lahko obiskoval konservatorij.

Pozneje je vodil moški pevski zbor na Opčinah, mešani in moški zbor na Plavjah, kamor se je vozil po dvakrat na teden s kolesom. *“Plavčani so ga bili zelo veseli in so mu vsakikrat radi postregli. Pripovedoval mi je, da si je na Plavjah vedno potolažil glad. Saj je pogostoma stradal, ker je vsako skromno liro potrošil za knjige in glasbeni material.”*

Danilo Daneu je vodil tudi mešani štempiharski pevski zbor v Trstu, s katerim je večkrat nastopal na nelegalnih prireditvah in družabnih večerih. Septembra so Daneva pred diplomskim izpitom iz kompozicije in dirigiranja zaprli, leta 1941 pa so ga internirali v Ariano Arpino (pokr. Avellino). Tu je ustanovil in vodil pevski zbor internirancev. Septembra 1943 je pobegnil v Bari k edinicam NOVJ, od tu pa so ga poslali v taborišče Gravino, nato je v partizanski bazi štaba jugoslovanske

mornarice v Monopoliju sodeloval v kulturno-prosvetnem in propagandnem oddelku. Vodil je pevski zbor na Visu, po osvoboditvi pa je v Splitu postal dirigent narodnega gledališča. Od leta 1945 do leta 1949 je bil v Šibeniku ravnatelj gledališča, poučeval je na glasbeni šoli in vodil 120-članski pevski zbor Kolo, s katerim je nastopal na raznih festivalih doma in v tujini (Albanija, Češkoslovaška) in odnesel veliko nagrad. Med 1949 in 1952 je bil dirigent-korepetitor v Operi Hrvaškega narodnega gledališča v Zagrebu; do 1965 je vodil pevski zbor Pavao Markovac in Vladimir Nazor, zbor Kulturno prosvetnega društva Slovenski dom in poučeval glasbo na učiteljski šoli.

Še kot študent na Tartiniju je uglasbil nekaj pesmi za pevske zборе (*Razodeni* po besedilu Josipa Kravosa), po vojni pa več narodnih in borbenih pesmi. Uglasbil je opero *Alkar* po istoimenski noveli Dinka Šimunovića; glasbeni kritiki so jo ocenili kot pomemben prispevek k spoznavanju ljudske melodike dalmatinskega značaja. Napisal je tudi glasbo za nekatere jugoslovanske filme (*Kota 905* in *Opasni put*).

Odlikovan je bil z redom dela II. stopnje in z redom za zasluge za narod. Umrli je v Zagrebu novembra 1988; tam je tudi pokopan. Kontovelci so se njegovega pogreba, ki je bil v Zagrebu 9.11.1988, udeležili v velikem številu: s tem so mu izkazali priznanje za vse, kar je opravil na pevske in glasbenem področju tu pri nas, nato v boju proti okupatorju, v povojnem času pa za rast in uspeh operne in pevske dejavnosti.

VIRI

Podatki (v obliki pisma) za Martina Jevnikarja za PSBL (OZE pri NŠK);

PSBL, geslo: *Danilo Danev (Daneu)*, I, str., 255-56;

Milan BOLČIČ, *Danilo Daneu, 50-letnik*, Jadranski koledar, 1965, str. 114-115;

Milan BOLČIČ, *Danilo Danev, 50-letnik*, PDK, 9.5.1965;

Neva LUKEŠ, *V Zagrebu včeraj zadnje slovo od Danila Daneva*, PDK, 10.11.1988.

BOGOMIL GERLANC

F'kinou

“Življenje in javno delovanje Bogomila Gerlanca je vseskozi prevevala globoka ljubezen do slovenske knjige in slovenske kulture sploh”

(Rado Bordon, PDK, 9.1.1972)

Bogomil Gerlanc se je rodil 27. decembra 1901 na Kontovelu očetu Josipu, kmetu-delavcu, in materi Josipini Daneu. Osnovno šolo in pripravnico je obiskoval na Proseku, nemško realko v Trstu. Mati mu je zgodaj umrla, poleg tega je izbruhnila prva svetovna vojna. Gerlanc je moral šolanje prekiniti. Leta 1919 je odšel v Maribor, kjer je leta 1922 končal učiteljsiše. Kot učitelj je služboval na osnovnih in meščanskih šolah, med drugim tudi v Celju. Ob okupaciji se je preselil v Kočevje, kjer se je zaposlil pri gozdni upravi. Že junija 1941 je bil med prvimi organizatorji OF na Kočevskem: v ilegali je opravljal vrsto prosvetnih in šolskih funkcij; med drugim je organiziral tečaje slovenskega jezika za učitelje na osvobojenem ozemlju. Od 1944 je skrbel pri Slovenskem narodnoosvobodilnem svetu (SNOS) za ljudsko prosveto. Po vojni je pomagal organizirati prosvetno delo in obnoviti šolstvo v celjskem okrožju; veliko zaslug si je pridobil tudi pri reševanju kulturnih spomenikov in arhivov na tamkajšnjem področju. Jeseni leta 1945 pa je nastopil službo na ministrstvu za prosveto v Ljubljani.

Od 1. 1947 do upokojitve leta 1965 pa se je posvečal pretežno založništvu: delal je v uredništvih slovenskih založb (Slovenski knjižni zavod, Državna založba Slovenije, Kmečka knjiga), bil je strokovni tajnik odbora za založništvo, knjigarstvo in tisk na Trgovinski zbornici LRS. Po ustanovitvi Gospodarske zbornice SR Slovenije je postal tajnik njenega sveta za grafično, založniško, knjigotrško in filmsko dejavnost.

Po upokojitvi je bil vse do zadnjih let honorarni urednik pri Mladinski knjigi in je skrbel za učbenike osnovnih in srednjih šol ter nekatere druge knjižne zbirke (Moja knjižnica, Monumenta litterarum Slovenicarum).

Nagnjenje do kulturnega dela je Gerlanc vsrkaval vase že v družinskem krogu: že pred prvo svetovno vojno je njegov oče pel v zboru Danice, brat je bil po vojni predsednik Danice, poznejšega Ljudskega odra. Tudi Bogomil Gerlanc je deloval v

obeh kulturnih organizacijah in vodil nastope zbora. Vodil je tudi zadnji nastop zbora na Proseku leta 1924, ki je bil sploh zadnji javni nastop slovenskih kulturnih društev na Tržaškem. Prav tako je že v mladih letih pokazal veliko zanimanje za knjigo: delo z njo mu je pozneje postalo glavna dejavnost in vsakodnevna nujnost. Leta 1918 je obnovil že leta 1910 ustanovljeno knjižnico na Kontovelu, tako da je sam začel zbirati knjige po domovih. Sodeloval je tudi pri organiziranju zelo uspešne ljudske knjižnice na Proseku. Pozneje, leta 1935, se je odločno protivil ukinitvi celjske knjižnice, ki jo je bil tudi sam pomagal ustanoviti. Nič čudnega torej, če ga je ta pot privedla v založništvo, s čimer se je pravzaprav ukvarjal že od leta 1930.

Gerlanc je deloval v kulturnih in političnih organizacijah že v dijaških letih, sicer pa je deloval kot knjižničar, pevovodja, organizator večjih kulturnih prireditev in razstav tiska in likovnih stvaritev. Prav na njegovo pobudo, ki jo je dal SNOS-u januarja 1945, je bila obletnica Prešernove smrti proglašena za slovenski kulturni praznik. Po vojni je poleg uredniških poslov posebej proučeval zgodovino slovenskega založništva, tiska in knjigotrštva in se posvečal bibliografskemu delu. Članke je objavljaval v časopisju, zbornikih in Slovenskem biografskem leksikonu, a tudi v zamejskem tisku: v Primorskem dnevniku in v Jadranskem koledarju je priobčil celo vrsto prispevkov, namenjenih pretežno našim besednim in likovnim ustvarjalcem. Bil je soavtor beril za osnovno šolo, napisal je knjigo Slovenske ljudske knjižnice (1955). Sestavil je izbore iz leposlovja (F. Bevk, Cankar), knjigo Mladi rod Kočevske proti okupatorju (1953) in bibliografije (F. Bevk in A. Sovrè): urejal je tudi zbirko faksimilov pomembnih slovenskih tiskov Monumenta litterarum Slovenicarum. Sodeloval je pri vrsti priložnostnih tiskov: ob 80-letnici ustanovitve pevskega društva Danica (1969) je v brošuro napisal daljši zapis o prosvetnem življenju Kontovela od začetka do 1945. leta.

Za svoje delo je prejel vrsto priznanj in odlikovanj: priznanje SNOS (1944), Prešenov dan - častno spominsko matrico Janeza Kranjaca (1977), Čopovo diplom (1974), kipec Franceta Bevka (1975). Odlikovan je bil z medaljo zaslug za narod (1947), redom bratstva in enotnosti (1951), redom zaslug za narod s srebrnimi žarki (1972).

V kominformovskih časih je tudi Gerlanca zadela krivica. Ker je obstajal le sum o njegovi "pravovernosti", se je moral zagovarjati pred sodiščem, kjer je dokazal svojo nedolžnost. Službo pa je vendar moral zamenjati, in ko mu je bila po mnogih letih namenjena Žagarjeva nagrada (1976), je oblast dosegla, da so mu jo pred podelitvijo odvzeli. Krivico so popravili le v zadnjih letih njegovega življenja.

Svojo ljubezen do rodnega Kontovela in do slovenskega kulturnega življenja na Tržaškem je izpričal tudi z že omenjenim prispevkom v publikaciji *Ob 80-letnici ustanovitve društva Danica*. Tu je med drugim zapisal: "*Ob tem vaškem prazniku se s hvaležnostjo spominjamo vseh prosvetnih delavcev Danice in Ljudskega odra (...),*

ki so k temu bogatemu prosvetnemu življenju Kontovela prispevali večji ali manjši delež. Vedeti moramo, da naša vas ni imela mecenov in da je vse delo raslo iz kolektivnega, skupnostnega občutja cele vasi. In prav zato je še posebej dragoceno!”

V opombah je nadalje zapisal: “Zares bi bi bilo prav, da bi čimprej zbrali gradivo in dokumentacijo o tem, kako je živela naša vas v okviru svojih prosvetnih društev in vseh svojih društev sploh. S tem bi prikazali, kaj je pomenilo društveno življenje za našega človeka, do kod smo s tem delom prišli in kaj smo dosegli. Iz tega bi spoznavali, kam se odpirajo nove poti, ki naj bi dale tudi danes našemu ljudstvu tisto zadovoljstvo, moč in zavest, kakršnega so vlivala v naše prednike in v še žive starejše rodove lepa pesem, glas tamburice, beseda igralcev z odra in ne nazadnje neuničljiva sila besede, misli, čustva in tudi pouka, ki ga daje ob vsakem času in vsakomur dobra in lepa knjiga. Zato na delo, dokler so med nami še žive priče preteklosti.” Kako pomenljive besede! ... Bilo je pred več kot 30 leti!

V zadnjih letih se je Bogomil Gerlanc rad odzival na povabila zamejskih društev, npr. openskega društva Tabor, da bi s svojo prisotnostjo počastil dan slovenske kulture. Še februarja 1992 ga je ob njegovi devetdesetletnici povabil medse v Kulturni dom na Proseku Mladinski krožek Prosek-Kontovel. “Srečanje z njim je bilo prisrčno. Slavljence je bil dobro razpoložen in ganjen, ko je poslušal besede, njemu namenjene, in nič manj, ko je izgovarjal svoje, namenjene rojakom, in poslušal pesem domačega zbora ...” Bogomil Gerlanc je umrl v Ljubljani 20. oktobra 1992.

VIRI

PSBL, I, geslo *Gerlanc Bogomil*, str. 415-417;

Enciklopedija Slovenije, geslo *Gerlanc Bogomil*, 3. zvezek, stran 205;

80-letnica ustanovitve Pevskega društva Danica na Kontovelu, Prosek-Kontovel 1969;

Rado BORDON, *Življenje, posvečeno ljubezni do naroda in njegove kulture*, PDK, 9.1.1972;

Jože KOREN, *Bogomil Gerlanc, osemdesetletnik*, PDK, 31.12.1981;

Jože KOREN, *V Ljubljani je umrl Bogomil Gerlanc*, PDK, 25.10.1992;

Janez GRADIŠNIK, *Bogomil Gerlanc (1901-1992)*, Delo, Ljubljana, oktober 1992.

JOŽE PERTOT

Brvinčjou

“Bil je mož, kakor da je izklesan iz kamna. Srednja pot mu je bila tuja in v boju je bil vedno v prvih vrstah pripravljen, da osebno plača za svoje prepričanje”

(Delo, 4.12.1924)

Jože Pertot se je rodil 27. februarja 1896 kot tretji izmed sedmero otrok v skromni kmečko-delavski družini. Po treh razredih nemške gimnazije v Trstu - prva dva razreda je dokončal z odliko, tretjega pa ni izdelal, ker je bil v tem času, bolj kot za neživljenjsko šolsko snov, ves zavzet za delavsko gibanje in se je poglobljal v marksizem - je prestopil na slovensko moško učiteljsko šolo v Gorici. Skupaj z vrstnikoma Albertom Širokom in Stanom Kosovelom, s katerima je že prej deloval v mladinskem odseku Ljudskega odra v Trstu, je izven šole v krožku poslušal predavanja o problemih religije. To je zelo razburjalo kateheta dr. Ignacija Kobala, ki je zahteval izključitev trojice iz šole. Tedanja družba mu je tako preprečila, da bi prišel do mature, ker se ji je zdel nevaren. Pertot pa ni opustil študija, ampak je sam študiral sociologijo in ekonomska vprašanja. Postal je bорец za proletarsko revolucijo in član levega krila v socialistični stranki.

Med prvo svetovno vojno so ga mobilizirali. Takoj po vojni pa je odšel kot prostovoljec na Koroško in postal bорец za severno mejo. Nato je nekaj časa deloval v delavskem gibanju v Jugoslaviji, leta 1920 se je vrnil domov in postal urednik Dela, glasila Socialistične zveze Julijske Benečije: Delo je začelo izhajati 20. februarja 1920; leta 1921 je postalo glasilo komunistične stranke Italije. Kot član Pokrajinskega komiteja komunistične mladine je Pertot predstavljal slovensko komunistično mladino na prvem kongresu v Beogradu. Leta 1921 je bil delegat v Livornu, kjer so se komunisti odcepili od socialistične stranke. Časnikarsko delo ga je popolnoma prevzelo, dopise v Delu je podpisoval s šiframi ali kot Popotnik.

1. maja 1921 je imel z Ivanom Regentom javni govor v Nabrežini in oba sta komaj ušla pobesnelim fašistom.

Kmalu po livornskem kongresu so fašisti zažgali tiskarno listov Il Lavoratore in Delo, tako da lista dolgo nista mogla izhajati. Ko je Delo začelo spet izhajati, je Pertot prevzel ravnateljstvo časopisa in ostal na tem odgovornem mestu v naj-

nevarnejših trenutkih za tržaško proletarsko gibanje. V istem času so mu rojaki v ZDA ponudili uredništvo socialističnega lista. Pertot je ponudbo odklonil, ker se mu je zdelo, da bi njegov odhod pomenil beg iz boja.

Leta 1922 so ga v uredništvu aretirali in ga za šest mesecev zaprli. Bil je zaprt pri Jezuitih in v Coroneu. Jože Pahor piše: *“V februarju 1923 je Jože Pertot v tržaškem zaporu že bolan. V tesni temačni celici se skuša zdraviti s kopelmi, s škafo mrazne vode - sredi hude zime. Edina ugodnost, ki jo ima, je ta, da sme prejemati hrano od zunaj enkrat na dan, postano, mrzlo. Večmesečna ječa ga je oslabila, iz zapora je moral v bolnico. Pljuča so bila načeta. Drugačnega zdravljenja in drugačnih sredstev bi bilo treba, da bi izmzgani borec okrevale. Izpustili so ga iz bolnice, vrnil se je v ilegalno borbo. Ko sem ga včeraj skrivaj obiskal, sem zopet našel sredi njegove sobe škafo z mrzlo vodo. Jože je trdno upal, da bo njegova železna volja premagala bolezen, da se mu bo zdravje povrnilo (...) delal je do zadnjega (...) pisal za Delo pozno v noč pri sveči, ko je naglo dogorevalo njegovo borbno življenje.”*

Iz ječe se je vrnil jetičen; umrl je 2. decembra 1924.

Pokopali so ga na Kontovelu. Njegov pogreb je bil prvi civilni pogreb v vasi. Tako piše Regent v Spominih: *“Pogreba se je udeležilo ogromno število komunistične mladine in starejših sodrugov. Kontovelske ženske so na pragih svojih hiš začudeno opazovale čudoviti (sic!) mrtvaški sprevod brez duhovnika in brez zvonov, ki so molčali. Sprevod se je tiho pomikal po ozki kontovelski ulici do pokopališča, kjer sem se moral od Pertota poslednjič posloviti. Na pogrebu je bil tudi Josip Pahor in mnogo drugih učiteljev.”*

Ob pogrebu partizanov novembra 1945 so Pertotove posmrtni ostanke prenesli v partizansko grobnico.

VIRI

PSBL, II, *geslo Pertot Josip*, stran 929;

Jože Pertot, Delo, 4.XII.1924;

Pogreb Jožeta Pertota, Delo, 11.XII.1924;

Ivan REGENT, *Spomini*, Ljubljana, CZ 1967;

Ivan ŠAVLI, *Obrazi koprsko-goriške generacije slovenskih učiteljev*, PDK, 23.11.1977;

Mira RIJAVEC, *Pred devetdesetimi leti se je rodil prvi urednik Dela J. Pertot*, PDK, 2.3.1986.

IVAN REGENT

F' čür' n

“Posebno je Regent razumel potrebo po izobrazbi in kulturi delovnega človeka. Zato je nenehno organiziral izobraževalno in kulturno dejavnost v delavskem gibanju. Sam je neutrudno predaval delavcem. Razumel je, da bo le izobražen in kulturno razvit delavec politično zaveden in sposoben izbojevati in zgraditi novo družbo”

(Branko Babič, PDK, 27.9.1967)

Ivan Regent se je rodil na Kontovelu 24. januarja 1884 očetu Jožetu, delavcu, in materi Apoloniji Zobec. Po osnovni šoli, ki jo je obiskoval na Proseku, se je začel preživljati s priložnostnimi deli: bil je postrešček v trgovini s papirjem, slaščičarski vajenec, trgovski pomočnik v žganjarni. Sam se je izobraževal in občasno pisal pesmi in odrska dela ter članke, ki jih je objavljial v slovenskih in italijanskih delavskih časopisih. Manjše prispevke je pošiljal v objavo humorističnemu listu Škrat, ki je izhajal v Trstu. Nastopal je tudi v manjših vlogah kot član Dramatičnega društva. Po splošni stavki v Trstu leta 1902 se je včlanil v JSDS (Jugoslovansko socialdemokratsko stranko) in 1904 postal član odbora njene tržaške sekcije. Ustanovil je Delavski oder v Trstu, prvo moderno delavsko kulturno-prosvetno društvo na Slovenskem. Med pripravami na ustanovitev je prvič javno nastopil: to je bilo leta 1905 v tržaškem Delavskem domu. Že v tem času se je izkazal kot učinkovit časnikar. Od leta 1908 do leta 1909 je urejal socialistični Delavski list in bil soustanovitelj Ljudskega odra Trst; z volilno propagando je posegal v občinske volitve v Trstu leta 1909 in 1913, ko je bil v brošuri *Socialna demokracija in občinske volitve v Trstu 1913* ponatisnjen njegov odmevni predvolilni govor. Brošuro je napadel tudi Il lavoratore, češ da preveč poudarja narodnostne zahteve Slovencev.

Leta 1914 je za kratek čas vodil izvršni odbor JSDS. L. 1915 so ga mobilizirali, vendar zaradi težav z vidom ni bil poslan na fronto, zato je tudi med vojno dopisoval v delavska glasila. Po italijanski zasedbi Primorske je ostal v Trstu in načeloval vsem socialističnim organizacijam zasedenega ozemlja. Pod Regentovim vodstvom je “višji kulturni svet”, ki so ga izvolili zastopniki delavskih organizacij iz Trsta, izdajal od maja do oktobra 1919 revijo Njiva, ki jo je Regent vodil skupaj s Henrikom Tumo. V njej je bil objavljen tudi govor, ki ga je imel Ivan Regent na občnem zboru podružnice Ljudskega odra na Kontovelu ob ustanovitvi leta 1919. Poleg splošnih ciljev Ljudskega odra (dvig kulture, morale, širjenje idej enakosti, bratstva, svobode, zgraditev nove, neizkoriščevalske družbe), je Regent poudaril še

naslednje: *“Še to bi rad omenil, da bo naloga kontovelske podružnice in one, ki se ustanovi kmalu na Proseku, delati na to, da se ublaži, da izgine ono otročje, kampanilistično nesporazumljenje med prebivalci Kontovela in Proseka. Saj sta ti dve vasiči pravzaprav le ena vas z dvema imenoma. Dandanes, ko gre zgodovina za tem, da napravi iz celega sveta domovino vsakega človeka, bi bilo malenkostno, ako bi se nadaljevalo nesporazumljanje med prebivalstvom teh dveh vasic. Postanite med seboj prijatelji in bratje in boste skupno izvršili veliko več pametnejšega dela kakor v prepiru.”*

Slovenske socialnodemokratske organizacije so bile od oktobra 1919 vključene v Italijanski socialistični stranki; Regent je bil član centralnega odbora te stranke, 1921 se je priključil KPI in v letih 1923-26 vodil njen odbor za Julijsko krajino. Bil je soustanovitelj in urednik Dela (1920-26) ter soizdajatelj in sodelavec Zapiskov Delavsko-kmetske matice. Od 1927 je kot politični begunec živel in deloval v Jugoslaviji in od tod skušal voditi delo komunistov na Primorskem. Imel je stike z organizacijo TIGR. L. 1929 je ilegalno zapustil Jugoslavijo, odšel preko Dunaja v Pariz, leta 1930 v Moskvo in bil do 1932 zastopnik italijanske Rdeče pomoči. V obdobju 1932-41 je bil načelnik jugoslovanskega založniškega oddelka in predavatelj na Komunistični univerzi narodnih manjšin Zahoda; pod psevdonimom Matteo je dopisoval v revijo Lo Stato operaio; do l. 1945 je bil vodja slovenskih radijskih oddaj na Radiu Moskva. Februarja leta 1945 se je napotil v Jugoslavijo in prišel aprila 1945 v Črnomelj. Po osvoboditvi se je vrnil v Trst: 3. maja je z balkona občinske palače na Velikem trgu spregovoril zbrani množici v italijanščini, potem ko sta pred njim Franc Štoka in France Bevk govorila v slovenščini. Zagovarjal je priključitev Primorske k Jugoslaviji in socialistično družbeno ureditev. Zaradi možnosti aretacije po projugoslovanski stavki julija 1946 je odšel iz Trsta v Slovenijo. Do leta 1949 je bil minister v vladi LRS (Ljudske republike Slovenije) podpredsednik prezidija skupščine LRS (1949-51) in član IS (Izvršnega sveta) LRS (1951-53). Opravljal je tudi politične funkcije, vodil zvezo delavskih prosvetnih društev Svoboda, bil republiški in zvezni poslanec. Velike zasluge ima tudi za gradnjo Kulturnega doma v Trstu, saj je dolgo let predsedoval odboru za pomoč, ki je nabiral sredstva v matični domovini in ki je gradnjo dokončno omogočil. Bil je nosilec partizanske spomenice 1941, odlikovan z redom junaka socialističnega dela. Umrli je 26. septembra 1967 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan.

Po smrti so po njem poimenovali nekaj javnih ustanov v Sloveniji, leta 1969 so mu v Kopru odkrili spomenik, prav tam je bila ob deseti obletnici smrti (1977) odprta na Delavski univerzi Regentova spominska soba. Dolgoletna prizadevanja staršev osnovne šole na Proseku v sedemdesetih in osemdesetih letih, da bi po njem poimenovali šolo, pa niso bila uspešna, ker so tedanje oblasti na vse načine zavirale to pobudo prav zaradi izredne politične angažiranosti Regenta v levičarsko usmerjenih političnih krogih.

Ivan Regent je napisal veliko člankov in razprav; del teh je zbran v delu *Poglavja iz boja za socializem I-III*, 1958-61. Ob branju teh člankov lahko brez pridržkov pritrdimo trditvi dr. Jožeta Potrča, da je "*Regentovo življenje bogata zakladnica dela za dvig socialistične zavesti v Trstu, Istri in Julijski krajini sploh, od začetka stoletja dalje.*"

Nadalje je bil Regent soavtor več knjig (*Progresivna Slovenija, Trst in Koroška*, 1964), treba pa je omeniti tudi njegovo sodelovanje pri prevodu Cankarjevega *Hlapca Jerneja* v italijanščino (*Il servo Bortolo e il suo diritto*, 1925). Sploh je imel Regent po Cankarjevem prvem predavanju v Trstu leta 1907 s slovenskim pisateljem trajne prijateljske odnose in je o njem in njegovih stikih s tržaškimi delavci veliko pisal.

Za nas so še posebej zanimivi njegovi *Spomini* (1967). Pisanja teh se je Regent lotil poldrugo leto pred smrtjo, ko je bil že bolehen in mu je že zelo pešal vid. Zato je večji del *Spominov* narekoval. Čeprav niso do kraja napisani, so dragocen vir za preučevanje zgodovinskega razvoja našega in italijanskega delavskega gibanja; iz njih lahko spoznamo predvsem njegovo izjemno težko, a tudi uspešno usodo, v prvem delu pa tudi življenje na Kontovelu ob koncu 19. stoletja, takratne navade in običaje.

Takole pripoveduje o torklji: "*Velika posebnost Kontovela je bila torkla. ... Na levi strani kontovelske cerkve je bila stara stavba, v njej pa prav tako stara stiskalnica za oljke. Tej stavbi smo pravili torkla. V torkli so mleli oljke in jih stiskali, da so napravili domače olje. To ne bi bilo nič posebnega, če ne bi bila torkla za nas otroke cilj, h kateremu smo v decembru ali v januarju vsako leto, kadar smo mleli oljke, dobesedno dirveli iz šole. Tam smo z velikim veseljem pomagali mleti oljke, kuriti ogenj pod velikim kotlom, v katerem je skoraj nenehno vrela voda, zato pa smo imeli pravico, peči v tem ognju repo ali krompir, ki smo ga sem pa tja našli na kakšni kraški njivi.*"

Prostor je bil temen, zakajen, tla črna in tisti, ki smo mleli oljke, to je tisti, ki smo porivali mlinski kamen, in tisti, ki smo iz čebra posipali oljke pod mlinski kamen, smo, kakor vsi ostali, morali od časa do časa na sveži zrak."

VIRI

Ivan REGENT, *O nalogah in delu "Ljudskega odra"*, Jadranski koledar 1955, str. 153-154 (Izpisek iz "Njive", 1919);

Ivan REGENT, *Spomini*, Ljubljana, CZ 1967;

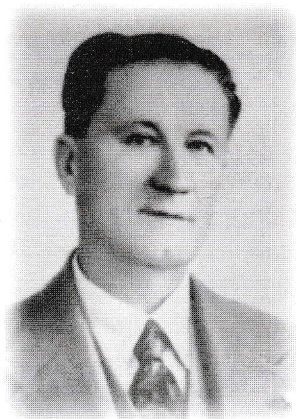
Izrazi sožalja iz Trsta, PDK, 27.9.1967;

Branko BABIČ, *Umrl je Ivan Regent*, PDK, 27. 9. 1967;

Branko MARUŠIČ, *Z zlatimi črkami, življenjske usode in dela velikih primorskih mož, Ivan Regent*, Trst 1987, str. 153-156;

PSBL, III, geslo *Regent Ivan*, str. 165-168;

Enciklopedija Slovenije, geslo *Regent, Ivan*, 10 zv., 1996, str. 144.

DRAGO STARC

Mj' žnj' rjou / Starčjou

O njem bi lahko rekli, da je svoje življenje v veliki meri posvetil gospodarskemu, kulturnemu in športnemu razvoju vasi, v katerih je živel. Njegova življenjska pot je bila namreč razpeta med rodnim Kontovelom, Prosekom in Barkovljami. Že iz samega seznama zadrug, društev in klubov, ki jih je ustanovil, je razvidno, da se je razdajal skrbi, da bi dvignil kulturo, gospodarstvo in šport omenjenih vasi.

Drago (Dragotin) Starc se je rodil 16. septembra 1876 na Kontovelu očetu Štefanu in materi Mariji Regent. Še od mladih nog je kazal veliko navdušenje in zanimanje za glasbo. Ker je bil njegov oče celih 42 let cerkovnik (mežnar), se je Drago že zelo mlad naučil igrati orgle pri domačem organistu.

Leta 1890 je sodeloval pri ustanovitvi Pevskega društva Danica na Kontovelu in bil kasneje tudi njegov predsednik in pevovodja. Vendar nam ni znano, kdaj je točno začel vaditi Danico. Gotovo je z daničarji nastopal od leta 1900 do 1901, ko se je na čelu zbora pojavil vsestranski prosvetni delavec Jaka Štoka.

Kot cerkveni organist - večkrat se je pohvalil, da dobro ve, "koliko sape je treba za eno Glorijo", - je leta 1899 ustanovil na Kontovelu mešani cerkveni pevski zbor, ki ga je tudi poučeval in vodil v procesijah. O tem imamo nenavadno poročilo v Edinosti z dne 16. junija 1900, ki se hujuje nad dejstvom, da je zbor, ki ga je vodil Drago Starc, spremljal procesijo sv. Rešnjega Telesa z izključno latinskimi pesmimi, še posebno, "ker je to storil proti odločni zapovedi gosp. župnika kontoveljskega in vkljub ojstrim člankom slov. časopisov. (...) Žalostno je na vsak način, da se gosp. Starcu ni zdelo vredno naučiti svoj zbor vsaj eno slovensko pesem za to procesijo (...). Okoličani, ki se udeležujejo procesije v svoji krasni narodni okoličanski obleki, bi morali prepevati vendar v svojem materinem jeziku, a ne v latinščini, katere nikdo ne razume." Pisec članka nadalje skoraj sarkastično ugotavlja, da je kontovelske pevce in njihovega pevovodjo že doletela zaslužena kazen: dejstvo, da sta jih pohvalila časopisa Indipendente in Piccolo in da je bila fotogra-

fija tega zbora razstavljen v redakciji "Slovanožrca Piccola" je bolj v sramoto kot v ponos. Z narodnoobrambnega vidika je radikalno stališče Edinosti opravičljivo, po drugi strani pa je članek pretirano oster, če pomislimo, da je šlo pevovodji pri petju latinskih pesmi predvsem za umetniško poustvarjanje.

Od leta 1903 do 1924 je bil Starc predsednik pogrebnega društva. Najbolj pa je zaslužen, ker je leta 1904 na Proseku ustanovil Godbeno društvo in mu 23 let predsedoval. Njegova želja, da bi v vasi, kjer je po poroki živel in uspešno vodil gostilno, ustanovil godbeno društvo, je postala trden namen, ko je jeseni leta 1903 v Trstu sledil pogrebni sprevedu za nekim umrlim častnikom in je godba igrala žalostinke. Njegova prizadevanja, od zbiranja mladeničev - godcev do nabavljanja glasbil in poučevanja glasbe, so privedla naslednje leto do uradne ustanovitve proseške godbe.

Leta 1905 je ustanovil zavarovalnico "proti požaru in streli", leta 1906 pa proseško-kontovelsko posojilnico in hranilnico. Istega leta so na njegovo pobudo ustanovili v Barkovljah Kmetško ribarsko posojilnico in hranilnico.

Več let je vodil tudi druga društva: Hajdrih na Proseku, Zarjo v Rojanu in Zoro v Križu. Zanimivo je, da je društvo Hajdrih vsaj od leta 1902 dalje večkrat nastopalo na vrtu in v gostilni Dragotina Starca, ki je stala na kraju, kjer je danes otroški vrtec. V to gostino, ki je bila last g. Marangona, se je Drago Starc priženil: po smrti žene Elize (1904) in tasta (1909) mu je pripadlo vse posestvo. Kupil je tudi hišo na proseški Kržadi, ki je še danes last njegovega vnuka oziroma pravnukov. Leta 1906 je Drago Starc s pomočjo domačinov zgradil prostorno dvorano, ki so jo kasneje nazivali Sokolova dvorana; verjetno je dobila to ime po ustanovitvi odseka Tržaškega Sokola na Proseku (1910). Ustanovil je Gostilničarsko zadrugo za tujski promet na Proseku, Klub dramatičnih diletantov, Zadrugo upravičenih posestnikov na Proseku, Olepševalno društvo za Prosek in Kontovel in prvo kletarno penečega prosekarja ter drugih izbranih vin.

Leta 1916 je bil izvoljen za vaškega načelnika na Proseku in Kontovelu; leta 1923 je ustanovil družbico "Tonare, lampare in tratoline", leta 1924 pa še tržaško veslarsko društvo Sirena v Barkovljah, kjer je ustanovil tudi Ribarsko zadrugo. Sodelovanje s Slovenskim gospodarskim listom mu je omogočilo, da je spoznal razne vplivne osebnosti tedanjega časa. Zaradi prevelike angažiranosti na kulturnem in gospodarskem področju so ga fašistične oblasti leta 1942 zaprle v Coroneo.

Po osvoboditvi je v Barkovljah, kamor se je bil pred časom preselil, vodil šolski pevski zbor. Prizadeval si je, da bi ponovno oživil društva, ki jih je fašizem zatrl; leta 1946 je bil izvoljen za predsednika Obrtniškega društva in drugih barkovljanskih društev. Zanimal se je tudi za popravilo poti, za povečanje barkovljanskega portiča, toda smrt ga je prehitela. Umril je 1. septembra 1948, pokopan je na Proseku.

Odlično ekonomsko stanje in njegov prirojeni značaj sta vplivala tudi na njegov način življenja: že leta 1924 se je gosposko oblečen, največkrat v fraku, vozil po naših vaseh z luksuznim avtom. Zanimal se je tudi za slikarstvo in je večkrat objavljал članke v časopisih s psevdonimom Vrhmorski. K njegovi izobrazbi je veliko pripo-

mogla tudi druga žena, učiteljica Julijana (u. 1964). Zaradi njegovega dela v zavarovalnici La Fondiaria, kjer je načeloval 21 uradnikom, je danes njegovo ime zabeleženo na seznamu zaslužnih funkcionarjev na sedežu zavarovalnice v Firencah.

Zanimivo je, kako je posegal pri pristojnih oblasteh, da bi ribičem omogočile nemoten ribolov na barkovljanskem obrežju, predvsem pa lov na tune (*tuane*), ki so ga motili veslači in bolj vešči kopalci, ki so se podajali na odprto morje. Tudi sam je namreč imel tonero (*tunaro*). Njegovo pismo cesarsko-kraljevemu namestništvu nemu odvetniku v Trstu, 5. septembra 1911, je kot priloga objavljeno v prispevku o ribištvu Bruna Volpija Lisjaka. Ta podatek je tudi dokaz, da je osebnost Draga Starca globoko povezana s Kontovelom in z eno glavnih gospodarskih dejavnosti njegove preteklosti.

VIRI

Kontoveljski pevski zbor pohvaljen po "Indipendentu" in po "Piccolu", Edinost, 16. junija 1900;
80-letnica ustanovitve Pevskega društva Danica na Kontovelu, Prosek-Kontovel 1969 (ur. M. Pertot);
S pesmijo k srcu, 100 let organiziranega petja na Proseku in Kontovelu 1887-1987, Prosek-Kontovel, 1987;

Godbeno društvo Prosek 1904-1994, Prosek 1994;

Bruno VOLPI-LISJAK, *Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja*, Trst, Mladika 1995;

Informator: Josip (Pepi) Stare *Starčjou*, 1920.

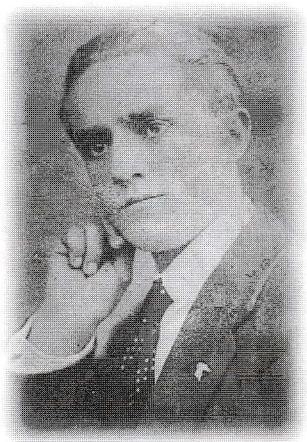
Proseško-Kontoveljska posojilnica in hranilnica

na Proseku pri Trstu,
registrirana zadruga z neomejeno zavezo.

Bodite zmirom zvest član zadruge, poslužujte se vseh ugodnosti, koje Vam nudi — in izpolnjujte vestno svoje dolžnosti.

Zadružništvo je glavni pripomoček za gospodarsko rešitev naroda.

KAREL STARC

Cilnou

“Vedno mu je bilo premalo znanja, vedno premalo gibanja, malo akcije. Hotel je naprej naprej kakor hudournik”

(gradivo pri OZE)

Karel Starc se je rodil 5.10.1895 na Kontovelu v revni delavski družini očetu Jakobu. Obiskoval je osnovno šolo na Proseku; že v mladih letih, še pred 1. svetovno vojno, se je aktivno udeleževal proletarskih akcij. Po vojni, v kateri je služil kot avstroogrski vojak na Tirolskem, se je vključil v Socialistično stranko, leta 1921 pa v komaj nastalo Komunistično partijo Italije. Delal je kot aktivist skupno z najbližjim prijateljem Jožetom Pertotom.

Po poklicu je bil čevljar, vendar je bil zelo nadarjen za slikarstvo, kot dopisnik je stalno sodeloval pri Delu. Časopis je tudi redno raznašal po hišah, pri tem mu je večkrat pomagala tudi žena Tončka. Prisoten je bil pri vsaki delavski demonstraciji. Zaradi neke take delavske akcije je preстал tri mesece zapora.

V svojih člankih je ostro nastopal proti sovražnikom proletariata. V zadnji številki Dela, ki je izšla pred njegovo tragično smrtjo, je razpravljal o pojavu “jugofašizma” v Jugoslaviji. 4. avgusta 1922, ko mu je bilo komaj 27 let, so ga čuvaji elektrovida na relaciji Tržič-Opčine, našli brez življenja pod nekim električnim drogom na Kontovelski gmajni. O njegovem zverinskem uboju je Delo takole poročalo: *“Ko sta šla v petek zjutraj dva čuvaja po električni progi Tržič-Trst, sta našla pri nekem drogu na kontovelski gmajni mrtvo truplo. Truplo je kazalo mnogo črnih ran, kakor povzročenih po streljih in po udarcih, na obrazu, glavi in po prsih. Videti je bilo zelo zmučeno.*

Na Proseku in na Kontovelu so že od večera prej pogrešali našega sodruga Karla Starca. Iskali so ga povsod, a zaman. Pa se raznese po obeh vaseh vest, da so našli na gmajni mrtvo truplo. Vseh je navdala temna slutnja. Kmalu se je zvedelo resnico: Najdeno truplo je bilo pogrešanega Karla Starca.

Na lice mesta pozvane oblasti z zdravnikom so konstatirale, da je bila smrt našega sodruga povzročena po električnem toku. Truplo je bilo prenešeno v mrtvašnico na Opčine, odtod pozneje na Prosek.

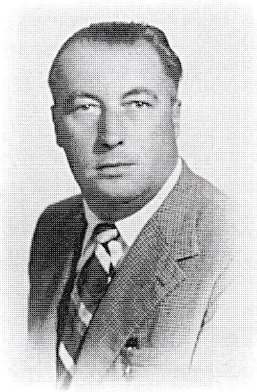
Drugi dan so poročali meščanski časopisi, da se je našlo na električni progi blizu Tržiča (!) mrtvo truplo. Smrt da je bila povzročena po električnem toku. Zdi se, da je to neki čevljar, znani komunist s Proseka. Pri njem najdeni dokumenti pa izdajajo, da je stal v zvezi s Sovjetsko Rusijo, odkoder je dobival tudi denar. – Drugi dan so se ti časopisi popravljali in trdili, da tu gre za navadno zločinstvo. Vsi dokazi govore za to, da je bil pokojni umorjen daleč ven iz vasi v svrhu roba, tako trdovratno zatrjujejo tudi vaščanje. Po teh vesteh in oni, ki jo je prinesel Lavoratore, prisiljene so oblasti odredile periskavo. Truplo, ki je bilo zjutraj ob 9. pokopano, je bilo popoldne zopet izkopano. Te višje oblasti so potrdile seveda le-to, kar so konstatirale nižje oblasti.

Medtem postaja vedno bolj jasno, da je pokojni Starc, potem ko se je v četrtek zvečer poslovil od svojih tovarišev, postal žrtev zločincev, ki so ga zvalili v noči ven iz vasi, da izvršijo svoj dobro preiščljivi in dolgo gojeni naklep, ker niso ga mogli po dnevu.”

Iz članka je jasno razvidno, da so Karla Starca ubili fašisti, da pa so oblasti hotele pripisati njegovo smrt nesreči ali celo samomoru. Družina še dolgo po njegovi smrti ni imela miru pred fašisti. Še tri leta pozneje so, po pričevanju žene Tončke, fašisti grozili, da bodo požgali hišo.

VIRI

Slava Starcu, Pertotu, Rovanu, Delo, 8.1.1949;
Gradivo pri Odseku NŠK (izjava, pričevanje-tipkopis).

MILAN STARC

spud Frneda

***“Zanesljiv, zaveden Slovenec in trden demokrat,
kot zdravnik pa požrtvovalen in prizadeven”***

(Novi list, 18.9.1980)

Milan Starc se je rodil 29. junija 1917 na Kontovelu. Njegov oče Anton je bil poštni uslužbenec, mati Amalija Prašelj pa gospodinja. Osnovno šolo je obiskoval na Proseku, nato je študiral v Malem semenišču v Gorici, na gimnaziji v Tolminu, po njeni ukinitvi v Portogruaru, maturiral pa na liceju Petrarca v Trstu. V italijanski šoli je bil večkrat izpostavljen zaničevanju, kar je v njem začelo vzbujati odpor in upor. Nato je štiri leta študiral na medicinski fakulteti v Padovi, istočasno pa aktivno sodeloval v protifašistični organizaciji TIGR, hodil v Jugoslavijo na sestanke in prenašal literaturo. Grozila mu je aretacija, zato se je leta 1940 po ilegalnih poteh zatekel v Jugoslavijo. Tako se je izognil obsodbi na II. tržaškem procesu: proti njemu, kot proti nekaterim drugim, niso mogli začeti kazenskega postopka, ker jih niso mogli izslediti, v aktih procesa pa je Milan Starc večkrat omenjen kot pristaš radikalnega boja proti fašistom. V Beogradu je nadaljeval študij medicine. Doživel je bombardiranje Beograda in njegovo zasedbo: umaknil se je v notranjost Srbije in v Bosno, kjer je navezal stike s partizani: Nemci so ga prijeli in izpustili, ker ga niso poznali. Vrnil se je v Beograd, kjer je študiral in delal na sodno-medicinskem oddelku pod tujim imenom. To pojasnjuje tudi sam v spominskem zapisu, ki je izšel v *Zalivu* kmalu po njegovi smrti: *“Življenje v Beogradu ni bilo kaj prijetno, kajti živel sem pač v strahu. Moram pa priznati, da sem vedno našel prijatelje, ki so mi nudili zaščito. Užival sem zaščito pri svojem šefu, prof. Milovanoviću, univerzitetnem profesorju za sodno medicino, ki mi je preskrbel službo, čeprav je vedel, kar sem mu sam povedal, da živim z dvema različnima imenoma. V službi v Zavodu za sodno medicino sem bil Markič, izpite sem polagal s svojim praviim imenom.”*

Leta 1944 je končal svoje univerzitetne študije. 20. oktobra istega leta je dočakal osvoboditev Beograda. 10. novembra se je kot prostovoljec vključil v JLA, bil je na bojišču v Vojvodini; zadnje dni maja je prišel s svojo enoto pod Triglav. Zbolel je in se mesec dni zdravil v Mariboru, potem je odšel v Beograd in prosil za

odpust iz vojske. Poslali so ga v Vipavo, v bolnišnico vojnih ujetnikov, kjer je bilo največ Nemcev. Tu so ga 8. decembra 1945 zaprli in konec marca 1946 obsodili na 14 mesecev zapor, češ da je ravnal z nemškimi vojnimi ujetniki kot s prijatelji: v bolnišnici je namreč zadržal 93 vojnih ujetnikov in jim nudil zdravila "ki bi bila lahko prišla v poštev za jugoslovanske narode."

V vipavskem zaporu je premišljeval o vzrokih, ki so ga privedli v zapor: "Sprasheval sem se, zakaj sem v svojem 28. letu končal v zaporu. Saj si nisem mogel očitati kakih zločinov. Fašist namreč nisem bil, saj sem bil, čeprav v odsotnosti, vendar obsojen novembra 1941. leta od posebnega sodišča (...). Tudi nacist seveda nisem bil (...), saj sem se prijavil prostovoljno v Jugoslovansko armado, vršil sem vestno svojo dolžnost. Dotlej mi ni še nikdo ničesar očital razen tisti dan, ko so me pahnili za rešetke."

Starca je prizadel tudi odnos, ki so ga sanitetne enote imele do zdravnikov: "Na fronti so bile v brigadah in divizijah sanitetne enote. Šefi sanitetnih enot so bile navadno stare borke ali borci, ki so gledali v sovražnika in so zato vselej postopali z zdravnikom kot s sovražnikom, ki je bil le začasno potreben (...)."

Poldrugi mesec je moral prestati v poboljševalnem zavodu v Kočevju, sredi 1946 se je vrnil domov in v Sieni nostrificiral diplomu, l. 1948 so ga končno vpisali v Zdravniško zbornico v Trstu. Najprej je delal v tržaški bolnišnici, od 1960 dalje pa je kot pogodbeni zdravnik INAM vodil lastni ambulantni na Opčinah in na Proseku, kjer je bil priljubljen zdravnik.

Po vojni je bil Milan Starc somišljenik Slovenske skupnosti in je pri volitvah nastopal kot njen kandidat. Svoj zapor je opisal v spominskem članku *430 dni razmišljanja za rešetkami*, pričevanju o tem, kako trpko je prenekateri primorski izobraženec doživljal konec vojne ... Pisatelj Fulvio Tomizza ga je vzel za model enega izmed junakov v romanu *Prijateljstvo (L'amicizia)*, 1980).

Milan Starc je umrl na Kontovelu 11. septembra 1980. Ob odprtem grobu so govorniki poudarili predvsem njegovo odkritost in poštenost ter narodno zavednost, ki jo je izpričal tudi s svojo politično in družbeno angažiranostjo.

VIRI

Lavo ČERMELJ, *Ob tržaškem procesu* 1941, Ljubljana, MK 1962;

Jože KOREN, *Dr. Milan Starc*, PDK, 13. sept. 1980;

Ob smrti Milana Starca, Novi list, 18.sept. 1980;

Milan STARC, *430 dni razmišljanja za rešetkami*, Zaliv 1980, št. 3/4, 172-81;

Dorče SARDOČ, *Tigrova sled*, Trst 1983;

PSBL, III, geslo *Milan Starc*, str. 451.

TEA STARC

B' šljan' va

***“Vse na njeni Tereziki je bilo pristno, od govorice
pa do karakterizacije v igri”***

(Vladimir Bartol, PDK, 5.6.1955)

Tea Starc (por. Rupini) se je rodila 15. decembra 1925 na Kontovelu očetu Jožefu in materi Amaliji Štoka. Osnovno šolo je obiskovala na Proseku; njene igralske sposobnosti je najprej spoznalo domače občinstvo, ko se je dramski odsek prosvetnega društva Ivan-Vojko predstavil občinstvu s Finžgarjevo igro *Divji lovec* 21. januarja 1946. S to igro, v kateri je Tea Starc igrala Majdo, glavno žensko vlogo, je dramski odsek žel izreden uspeh, kar dokazuje tudi veliko število ponovitev. Gledalci tedanjih predstav, takrat še otroci, se še živo spominjajo, s kakšno čustve-

Uprizoritev Divjega lovca l. 1946; na sredi Tea Starc

no prizadetostjo (in seveda solzami) je občinstvo spremljalo zaključni prizor, ko se Majda ob smrti Janeza, ki pade pod biričevo kroglo, vrže za njim v prepad.

V sezoni 1947-48 je Tea Starc postala članica SNG v Trstu, kjer je igrala zahtevne vloge v otroških in mladinskih igrah in manjše vloge v drugih delih. Kmalu pa so ji namenili glavne vloge: že decembra 1947 je prepričljivo podala Nino v Cankarjevem *Kralju na Betajnovi*. Njene važnejše vloge so bile: Sneguljčica, tajnica (Simonov, *Rusko vprašanje*), Ana (Tiemeyer, *Mladost pred sodiščem*), Anka, županova hči (Cankar, *Hlapci*), Paša, starkina hči (Šurmanova, *Dedek Mraz*), Silvija (Betti, *Zločin na Kozjem otoku*), Terezika (Goldoni, *Primorske zdrahe*), Lizika (Wüchner, *Pastirček Peter in kralj Briljantin*). Gledališki kritiki so poudarjali njeno veliko sposobnost vživljanja v razne like, tako da se je zdelo, kot da so vloge pisane zanjo. Vladimir Bartol, tržaški pisatelj in prodoren gledališki kritik, je 12.5.1954 v recenziji premiere Bettijevega *Zločina na Kozjem otoku* v režiji Nade Gabrijelčičeve takole napisal o liku Silvije, ki ga je podala Tea Starc: "*Tea Starčeva je izrazila v Silviji viharo mladostnost in živahno nežnost, ki sta bili podlaga izrazito izdelanemu liku ljubke in razbolele dekliškosti. Njena igra se je v drugem in tretjem dejanju stopnjevala do močne dramatičnosti. S to kreacijo je dosegla mlada igralka v svojem razvoju doslej najvišjo točko. V svojo oblast je dobila obsežno skalo čustvenih registrov, ki jim je našla ustrezajoči zunanji izraz.*"

Še bolj pohvalno se je isti kritik izrazil o njenem liku Terezike v Goldonijevi komediji *Primorske zdrahe* (*Le baruffe chiozzotte*) iz naslednje gledališke sezone. "*Tea Starčeva, ki je v zadnjih nekaj letih napravila skokovit razvoj, je Tereziki tako zlezla pod kožo, da se je v resnici zdelo, kot da bi bila vloga zanjo napisana. Vse na njeni Tereziki je bilo pristno, od govorice pa do karakterizacije v igri. To je bilo v resnici ribiško dekle iz obmorske vasi, na pol naivno, na pol prefrigano, predvsem pa možitve željno. Njej ni bila potrebna nobena tipizacija: Tea Starčeva je bila kratko in malo Terezika.*"

Ob tako laskavih ocenah lahko samo obžalujemo, da se je Tea Starc, obetavna igralka, prehitro umaknila z gledaliških desk. Leta 1957 je namreč zapustila SNG. Takrat se je poročila in se preselila v Turin. Leta 1965 se je z družino vrnila v Trst. Umrla je 20.12.1993; pokopana je na Kontovelu.

VIRI

Marjan PERTOT, *100 let dramskega delovanja na Proseku in Kontovelu*, Prosek-Kontovel 1978;

V(iktor) S(MOLEJ), geslo *Tea Starc*, Gledališki leksikon, III, Ljubljana 1972, str. 665;

Gledališki listi SNG, Trst, 1947-1957 (v št. 1, 1948/49: fotografija);

PSBL, geslo *Tea Starc*, III, str. 451;

Vladimir BARTOL, *Zločin na Kozjem otoku, premiera SNG v režiji Nade Gabrijelčičeve*, PDK, 12.5.1954;

Vladimir BARTOL, *Carlo Goldoni, Primorske zdrahe, zaključna premiera na Stadionu 1. maj*, PDK, 5.6.1955.

DRAGO ŠTOKA

Markčjou

“Pripadal je tisti generaciji mladine, ki je sklenila, da bo tudi za ceno lastnega življenja osvobodila svoj narod”

(PDk, 19.2.1950)

Drago Štoka se je rodil na Kontovelu 2. februarja 1920 očetu Ivanu in materi Jožefi Stepančič. Zaradi njegove narodne in politične dejavnosti ga je Posebno sodišče na II. tržaškem procesu obsodilo na 10 let ječe. Od teh je prebil dve v Fossanu blizu Turina, jetniških zidov ga je rešil padec fašizma. V partizane je odšel 6. septembra 1943. Bil je borec XIX. brigade Srečka Kosovela, s partizanskim imenom Hauda. Nato je bil politični komisar I. bataljona SNOUB Srečka Kosovela. Tako pravi o njem R. Isaković-Rade v knjigi Kosovelova brigada: *“Na desnem krilu pri vaškem pokopališču, je bil ob karavli, kjer se je bil tudi namestnik komandanta brigade, zlasti prizadeven politični komisar I. bataljona Drago Štoka”*. Padel je 19.2.1944, komaj štiriindvajsetleten, v vasi Srednje v Beneški Sloveniji v eni izmed tistih velikih ofenziv, ki so se tedaj pričele in trajale vse do osvoboditve. Pokopan je v partizanski grobnici na kontovelskem pokopališču.

Takole je zapisal Primorski dnevnik ob 6. obletnici njegove smrti: *“Februar 1944. Vračamo se iz Benečije, kjer je brigada Srečka Kosovela približno mesec časa utrjevala gibanje NOV med beneškimi Slovenci ... Predno preidemo čez Sočo, se ustavimo v Srednjem ... Kulturni odsek pripravlja zadnji miting. Drago Štoka, politični komisar, se pripravlja na referat. Njegova beseda je gladka in privlačna ter vzbuja zaupanje v slehernem človeku.*

V večerni tišini se začuje strojica in pikanje pušk. Švabi napadajo od Kuščarjev, mraz je začel pritiskati. Noč prebijemo v pripravnem stanju, vendar mirno. 19. februarja začno leteti proti nam svinčenke od nasprotne strani. Sovražniku je uspelo, da je pretrgal zveze med našimi edinicami ... Švaba potiska proti nam fašistične horde, ki nas divje napadajo. Nad nami začno krožiti avioni, ki z ostrimi daljnogledi vidijo vsak naš premik. Okrog poldne se začne bombardiranje, ki pa nam ne povzroča škode. Letala krožijo nad nami stalno. Ko prenehajo bombardirati, začnejo obstreljevati s strojnimi. Proti večeru svinčena ploha odneha, sovražnik opušča borbo.

Zbor! Naši borci se vračajo s položajev, utrujeni ... Med zadnjimi se vrača Milan Starc (umrl 1949, op. pisca). Opoteka si; mislimo, da od utrujenosti, toda ... v rokah nosi dve brzostrelki. Brez besed pomoli eno proti nam ... Dih nam zastaja ... 'Drago???' 'Da, Drago je padel ...' Drago je padel na vrhi hriba, ko se je borba že bližala koncu. Naša žalost nima besed. Padel je tovariš, ki smo ga vsi ljubili zaradi njegovega zglednega tovarištva in požrtvovalnosti. Padel je tovariš. Kateremu ni manjkalo dobre volje in poguma tudi v najbolj kritičnem primeru."

VIRI

Gradivo OZE pri NŠK:

Drago Štoka (s sliko), PDK, 19.2.1950;

M.Z. Rada, *Spominu Draga Štoker*, PDK, 18.2.1951;

Lavo ČERMELJ, *Ob tržaškem procesu 1941*, Ljubljana, MK 1962;

Slavko TUTA, *Iz zapiskov nekdanjega obsojenca*, Zaliv 1971, št. 32-33;

Radoslav ISAKOVIĆ-RADE, *Kosovelova brigada*, Ljubljana 1973.

*Skupina Kontovelcev v škeru v Čedazu (okrog 1890);
drugi z leve zadaj Andrej Štoka Štu'kčjou (1858-1938)*

FRANC ŠTOKA

Markčjou

“Že v rani mladosti se je zapisal boju za pravice svojega naroda ob morju in za pravice delavskega razreda ...”

(Jože Koren, 1979)

Franc Štoka, Pepi v mladosti, Rado v narodnoosvobodilni ilegali, se je rodil zakoncema Jakobu Štoki in Mariji Gerlanc 11. avgusta 1901 kot četrti od sedmih otrok v kontovelskem zaselku Dlanja vas.

Zaradi skromnih razmer v številni ribiški družini je tudi sam postal ribič. Izkušnja prve svetovne vojne, ki je potegnila v svoj vrtinec tudi očeta in brata Ivana, je vzbudila v Francu čut za socialna vprašanja. Navdušil se je za ideje boljševiške revolucije in se tako s 16. letom vključil v narodno in politično delo v domači mladinski komunistični organizaciji in pri Ljudskem odru. Da bi se izognil vojaščini v

*Franc Štoka Rado govori
pri Sv. Jakobu ob obisku
mednarodne komisije
l. 1946*

italijanski vojski, je leta 1920 odšel v Jugoslavijo; ker ni dobil dela, se je vrnil, kmalu zatem je bil aretiran in poslan k vojakom v mornarico v Livorno. Po odsluženju vojaškega roka se je vrnil na Kontovel in se ponovno vključil v vaško politično in prosvetno življenje. Družil se je z nabrežinskimi, kriškimi in domačimi komunisti in leta 1923 postal član KPI. Leta 1925 so ga med ilegalnim poskusom, da bi odšel v Sovjetsko zvezo, na Dunaju aretirali. Vrnil se je domov in bil izvoljen za predsednika Ljudskega odra. Zaradi fašizma je leta 1928 sporazumno z vodstvom partije emigriral v Argentino. O svoji odločitvi ni doma nič povedal. Odpravil se je v Maribor, nato preko Avstrije in Nemčije v Hamburg. Tu je po dveh dneh odkril parnik, ki se je odpravljal v Argentino. S pomočjo nekega mornarja se je vkrca kot slepi potnik in se skril v skladišče za metle. Bili so že na odprtem morju, ko so ga odkrili, vendar je bil kapitan ladje do njega prizanesljiv, tako da se je srečno pripeljal do cilja.

V Buenos Airesu je ilegalno delal kot sekretar slovenske sekcije KP, bil je sindikalni aktivist, urednik glasil slovenske komunistične sekcije (Borba, Delavski list). Deloval je v glavnem odboru protifašistične organizacije Alleanza antifascista italiana, ki je imela sedež v Parizu, v slovenski četrti La Paternal v Buenos Airesu pa je deloval pri Ljudskem odru. V kratkem času se je tako dobro naučil španščino, da je s svojimi ognjevitimi govori osvajal poslušalce, predvsem delavce in jih pridobival za komunistične ideje.

Njegov antifašizem je razviden tudi iz naslednje anekdote iz argentinskega življenja: *Skupina Slovencev se je s podzemno železnico vračala z neke politične manifestacije proti domu. V vagonu sta bila tudi dva Italijana. Eden od njiju je imel v gumbnici fašistični znak. Štoka je pristopil k njemu in v italijanščini zahteval, naj si znak sname, vendar ga Italijan ni poslušal. Ob izhodu iz vagona mu je Štoka znak enostavno strgal s tako grozečim pogledom, da presenečeni fašist sploh ni reagiral.*

Argentinske oblasti so ga večkrat zaprle, leta 1933 pa so ga izgnale v Italijo, kjer je bil zaprt in konfiniran (Ponza, Poggioreale, Ventotene) do padca fašizma leta 1943; vrnil se je domov in se takoj vključil v narodnoosvobodilno gibanje in v tržaško federacijo KPI. Po njenem nalogu je v Tržiču skrbel za vključevanje italijanskih in slovenskih delavcev v partizanske enote. Postal je pomočnik komandanta partizanske enote v Dolu in potem komisar Tržaškega bataljona na območju Repentabor-Nabrežina, se udeležil bojev na Goriški fronti in po njenem preboju prešel v Kosovelovo brigado in postal politični komisar njenega bataljona. Postal je član KPS in v letu 1944 zasedal pomembne funkcije. Bil je sekretar okrožnega komiteja za Tržič, predsednik okrožnega odbora za Trst, član skupnega odbora KPI in KPS v Trstu, organizator Delavske enotnosti in proti koncu leta 1944 njen predsednik. Kot komisar Komande mesta Trst, za katerega je bil imenovan februarja 1945, je odigral eno najpomembnejših vlog med vstajo v mestu in med osvobajanjem Trsta. Prve dni maja je skupaj z zavezniki vodil pogajanja za predajo zadnjih nemških oporišč pri Sv. Justu in navezal stike z novozelandskimi enotami ob njihovem vstopu v mesto. 3. maja je z balkona občinske palače skupaj s Francetom

Bevkom govoril množici v slovenskem jeziku (za njima je v italijanščini govoril Ivan Regent). V času pariških mirovnih pogajanj je bil med voditelji protestnega stavkovnega odbora v Trstu, zaradi česar je bil postavljen pred sodišče, a se je umaknil v Koper v takratno cono B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) in tam nadaljeval politično delo. Po resoluciji informbiroja se je decembra 1948 vrnil v Trst, prestal zaporno kazen zaradi stavkovnega protesta in nato prevzel vse svoje prejšnje funkcije. Bil je član CK, član ožjega političnega biroja KP STO, tajnik SIAU (slovensko-italijanske antifašistične unije), ustanovni član SKGZ in po razpustu OF član vodstva Neodvisne socialistične zveze (NSZ). Leta 1961 se je z družino izselil v Ljubljano. Služboval je na sekretariatu za promet pri Izvršnem svetu Slovenije, bil predsednik Sveta za zaposlovanje Slovenije, deloval v Zvezi bivših borcev NOB.

Za svoje revolucionarno delo je bil odlikovan s kolajno za hrabrost, z medaljo Bratstva in enotnosti, redom Zasluge za narod in drugimi odličji.

Umril je v Ljubljani 25.8.1969. Tam je tudi pokopan. Njegovo ime je zabeleženo tudi na spomeniku padlim na kontovelskem pokopališču.

Ob 10-letnici smrti so mu v Izoli postavili spomenik. Ob tej priliki je v Uvodu v brošuro Branko Babič napisal: "*Njegov spomenik bi moral stati sredi Trsta, kajti sin tega mesta je bil in v njem je kot protagonist slavnih in nepozabnih dni doživel zmago narodnoosvobodilne vojske in revolucije. A žal danes to še ni mogoče.*"

Štoka je v času političnega delovanja objavljala članke politične in sindikalne vsebine v Primorskem dnevniku, Jadranskem koledarju, Borbi itd, pisal je o ribištvu ter spomine iz ilegalnega delovanja doma, v Argentini in med NOB.

V brošuri ob 80-letnici društva Danica je bila objavljena tudi njegova pesem Kontovel, ki že v začetnih verzih opeva lepoto vasi in klenost ter vztrajnost ljudi:

*Vrh strmega brega
ob sinjem Jadranu
vasica kraljuje,
nje belo zidovje
viharju in času
uporno kljubuje ...*

Jože Koren ugotavlja, kako je Štoka polno živel svoje življenje "*od trenutka, ko se je v rani mladosti zapisal boju za pravice svojega naroda ob morju in za pravice delavskega razreda, pa do prezgodnje smrti v srcu Slovenije, blizu, a zanj vendarle predaleč od njegovega morja.*"

VIRI

Enciklopedija Slovenije, 14. zv., 1990, str. 146;

PSBL, III, geslo *Štoka Franc*, str. 584;

Revolucionarna pot Franca Štoke–Rada, Izola, 1979;

80-letnica ustanovitve Pevskega društva Danica na Kontovelu, Prosek-Kontovel, 1969.

JAKA ŠTOKA

“Še ena posebna, med nami redka vrlina ga je dičila. To je bila njegova podjetnost”

(Edinost, 17.8.1922)

Jaka (Jakob) Štoka se je rodil 5. julija 1867 na Kontovelu v hiši *Pri pilju* očetu Antonu, ribiču in kamnoseku, in materi Mariji Mauri, gospodinji. Starša sta mu kmalu umrla; njega in brata Jožeta je posvojil trgovec Miha Ipavec, ki je imel trgovino na Kontovelu. Jaka Štoka je obiskoval domačo osnovno šolo, zaradi revščine pa se je nato sam doma izobraževal: poleg slovenščine je znal italijansko, francosko in nemško. Po smrti trgovca Ipavca sta z bratom podedovala trgovčevo premoženje. Čez nekaj let je Jaka izplačal brata in tako postal sam gospodar. Takrat je tudi sezidal stavbo, ki ji domačini pravimo Rištorant. Vojsko je odslužil pri mornarici, dosegel stopnjo podoficirja in dobil ponudbo, da nadaljuje službovanje pri mornarici. Toda njega je vleklo na Kontovel, ki ga je želel zbuditi iz družbenega mrtvila; zato se je vrnil domov in se posvetil prosvetnemu in gospodarskemu delovanju.

Leta 1889 ali 1890, kot kažejo natančnejše raziskave, je ustanovil Pevsko društvo Danica z igralsko skupino. Štoka je bil njen predsednik, pevovodja, režiser in igralec dobro desetletje. Leta 1900 je ustanovil Gospodarsko društvo na Kontovelu, ki je na njegovo pobudo zgradilo gostilniške prostore in veliko dvorano z odrom (1905). Slavnostna otvoritev dvorane je bila na velikonočni ponedeljek, 24. aprila, s Finžgarjevo igro *Divji lovec* v režiji Jake Štoke. Igrali so sami domači igralci. Edinost je 26. aprila že posebej pohvalila režiserja, “*kateri je s spretnim vodstvom in neumornim trudom s svojimi igralci dosegel najboljši uspeh.*”

V obeh društvih je bil Jaka Štoka pobudnik vseh načrtov. Večer za večerom je vodil pevske zbor: najprej je bil to samo moški zbor, ki pa je kmalu razširil svoj sestav še na ženske glasove. Istočasno pa je vaščane uvajal v razne hranilniške in posojilniške posle: še kasneje, ko se je za stalno preselil v Trst, so se obračali k njemu za nasvet in pomoč v važnejših zadevah.

Medtem je leta 1891 postal uradnik v odvetniški pisarni dr. G. Gregorina in E. Slavika; zaradi svojega znanja pa se je kmalu povzpел do mesta pisarniškega ravnatelja. Tu je ostal do leta 1914, ko je v Trstu odprl knjigarno (edino slovensko) ter

izdajal in zalagal slovenske knjige, med njimi žepni koledarček *Vedež*, *Gospodinjski koledar* in *Hišnega prijatelja*. V *Gospodinjskem koledarju* sta izšli tudi njegova pesnitev *Boj za dom* in humoreska *Jaka Smuk in njegov "muk"*. Založil je tudi vojne zapise Alojzija Resa *Ob Soči*, prvo pesniško zbirko Jože Lovrenčiča *Deveta dežela* ter *Priročno slovnico italijanskega jezika* ter ital.-slov. in slov.-ital. *Žepni slovar Ivana Kleinmayerja*. Jaka Štoka je umrl v Trstu 15.8.1922, kjer je tudi pokopan. 31. avgusta 1969 so mu ob 80-letnici Danice odkrili spominsko ploščo na pročelju stavbe Gospodarskega društva na Kontovelu.

Največ zaslug ima Jaka Štoka za našo igralsko umetnost kot igralec in režiser ter kot pisec gledaliških del. Prvič je nastopil kot igralec 18. januarja 1891 v vese-loigri *Mutec* v prostorih gostilne Štoka na Kontovelu. Edinost je 24.1.1891 objavila daljše poročilo: "(...) Posebno moramo pohvaliti prekanjenega in zgovornega slugo (g. Jak. Štoka), ki je vedel občinstvo tako kratkočasiti, da smehu ni bilo ne konca ne kraja." Dramski odsek pevskega društva Danica je 17. oktobra 1897 v istih prostorih uprizoril Štokovo igro v dveh dejanjih *Lek ljubezni*.

Zaradi svojih dobrih igralskih, organizatorskih ter režiserskih sposobnosti se je Štoka iz statista kmalu povzpел do glavnega stebra gledališča; postal je vodja gledališkega gibanja v Trstu in pritegnil k tej umetnosti mlajši rod. Leta 1902 je dal pobudo za ustanovitev Dramatičnega društva; postal je njegov intendant, režiser in igralec. Sprva so igrali v Narodnem domu pri Sv. Ivanu in v letih 1903 in 1904 je Štoka zrežiral šest iger. Leta 1904, ko so Slovenci v Trstu dobili Narodni dom, je pripravil prvo predstavo *Rokovnjače* (Jurčič-Govekar) in igral v njih glavno vlogo Nandeta (8. in 15. januarja 1905). Sledile so njegove režije vrste iger, ki jih je Edinost pohvalno ocenila, npr. Govekarjeve *Legionarje* in Finžgarjevega *Divjega lovca*. Kot igralec je bil posebno učinkovit v raznih intrigantskih vlogah. Tudi ko je dal gledališko delo iz rok, je še nastopal na tržaškem odru in sicer pod Verovškovo in Dragutinovićevo režijo. V zadnjih letih pa je kot učinkovit komik večkrat nastopal na raznih dobrodelnih prireditvah, na miklavževanjih, na silvestrovskih prireditvah in na sokolskih večerih.

Njegova izvirna dela so nastajala predvsem za ljudski oder. Prvo njegovo delo je *Gospod Lukin* ("Spisal J. Štokovič in uglasbil H. Skalovič"- to sta Jaka Štoka in Hrabroslav Ražem, organist in skladatelj iz Bazovice). Nekatera njegova dela so bila uprizorjena že pred izidom, npr. *Trije tički*, ki so jih igrali na Kontovelu že 15. januarja 1903, *Ne kliči vraga* pa 12. junija 1904. Šest njegovih burk je namreč izšlo v času od 1905 do 1923: *Ne kliči vraga* (1905), *Trije tički* (1905), *Moč uni-forme* (1909 - uglasbil Hrabroslav Vogrič), *Mutasti muzikant* (1910), *Anarhist* (1912), *Lažizdravnika* (1923).

Prve njegove igre je uprizarjalo kontovelsko društvo Danica, zlasti po drugi svetovni vojni pa je večina njegovih burk zaživela na odrih raznih podeželskih skupin po vsej Primorski, a tudi drugod na Slovenskem, v sedemdesetih letih so njegova najboljša dela z uspehom igrali tudi v Stalnem slovenskem gledališču v Trstu.

Ni zanemarljivo, da je novembra 1967 tržaško gledališče proslavilo stoletnico slovenskega gledališča z uprizoritvijo Štokovega dela *Anarhist*. Ob tej priliki je Filibert Benedetič med drugim dejal: "*S tem je Jaka Štoka dobil tisto zasluženno priznanje, ki mu gre kot oraču naše odrske ledine na Tržaškem, gledališkemu delavcu in rodoljubu, katerega delo je tudi vgrajeno v temelje naše nadaljnje narodne in kulturne rasti na Tržaškem in v temelje naše sedanje gledališke hiše.*"

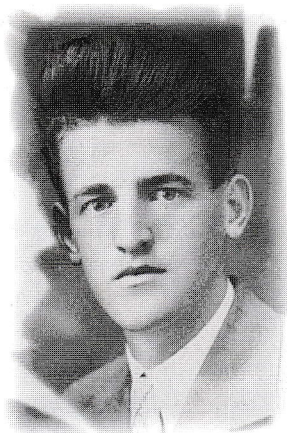
Največji uspeh pa je dosegla burka *Moč uniforme*: SSG jo je uprizorilo v sezoni 1969/70 in jo ponovilo kar 37-krat. Več iger je uprizoril amaterski oder s Proseka–Kontovela, ki se je decembra 1978 poimenoval po Jaki Štoki (zdaj uradno: Slovensko dramsko društvo Jaka Štoka).

Štokove igre so burke, namenjene vaškim ljudem in vaškim prireditvam, "veselicam". S svojimi dramskimi liki, ki so odraz tedanje dobe in razmer, je Štoka ob smehu povedal marsikatero resnico tako javnim upraviteljem (*Anarhist*) kot posameznikom (*Ne kliči vraga, Moč uniforme*). Nekatere njegove burke se močno približujejo opereti.

France Koblar, eden največjih poznavalcev dramske umetnosti, tem delom sicer ne prisoja velike umetniške vrednosti, vendar jim priznava, da so pritegovala h gledališču najširše občinstvo ter posredno vplivala tudi na narodno zavest tržaških Slovencev. Res je, da v Štokovih burkah ne smemo iskati kake večje literarne vrednote, vendar lahko v njih najdemo estetski okus in podobo tedanjega časa. To je dokaz, da je znal Jaka Štoka dobro slikati svoje ljudi in zadeti v njih značilne karakterne poteze.

VIRI

- SBL, III, geslo *Štoka Jaka*, str. 690-91;
PSBL, III., geslo *Štoka Jaka*, str. 585-586;
Enciklopedija Slovenije, 13. zv. - geslo *Štoka, Jaka*, str. 146;
France KOBLAR, *Slovenska dramatika*, I., Ljubljana, 1972;
Marjan PERTOT, *Sto let dramskega delovanja na Proseku in Kontovelu*, Prosek-Kontovel 1978;
80-letnica Pevskega društva Danica (Bogomil Gerlanc), 1969;
J(ože) K(OREN), *Uprizoritev "Anarhista" Jake Štoka na čast 100-letnice slovenskega gledališča*, PDK, 4.11.1967;
J(ože) K(OREN), *Jaka Štoka in njegov gledališki čas*, PDK, 16.11.1969;
Marjan PERTOT, *Gospodarsko društvo na Kontovelu slavi*, PDK, 24.10.1975;
Lado PREMRU, *Vsestransko prosvetno snovanje kontovelskega rojaka Jake Štoke*, PDK, 8.8.1982;
Eva FIČUR, *Gledališka dela Jake Štoke*, diplomska naloga na univerzi v Vidmu, akad. leto 1982/83.

VLADIMIR ŠTOKA

Markčjou

“Ponosen sem, da sem lahko prisostvoval prizoru, ko so se mladi fantje poslavljali od življenja z resnostjo in predanostjo svetnikov, ki trdni umirajo za svojo svobodo ...”

(V. Štoka, *Spomini*)

Vladimir Štoka se je rodil 9. decembra 1910 na Kontovelu očetu Jokobu, ribiču, in materi Mariji Gerlanc. Osnovno šolo je obiskoval na Proseku, kot 17-letni fant je začel delovati v tajni organizaciji Borba, ki je bila tesno povezana z goriškim TIGR-om. Tesno je sodeloval z Milošem, Bidovcem, Marušičem in Valenčičem, predvsem pa z Vekoslavom Špangerjem s Proseka. Fašistična policija ga je 10. aprila 1930 zaprla. O trpljenju v ječi, mučenju in neskončnem zasliševanju je pisal v *Spominih*, ki so po njegovi smrti izšli v petih nadaljevanjih v Primorskem dnevniku in ki jih je deloma ponatisnil Vekoslav Španger v *Bazoviškem spomeniku*.

Takole piše o noči med 16. in 17. aprilom: “... Mene so najprej slekli do pasu in dva sta mi razpela roke, medtem sta me druga dva bila s pestmi po hrbtu in prsih. Ne štejem klofut, vlačjenja za lase in ušesa, pljuvanja itd. Druga stopnja je bila vrela voda. Bosih nog so me porinili v škaf vrele vode. Ko sem od bolečin planil ven, so me začeli tepsti s palico po oparjenih nogah, dokler niso dodobra otekle. Zatem pa ponovno vrela voda, in kar je bilo v resnici najtežje prenašati, šibanje s tanko palico ... To je trajalo tja do petih zjutraj ...”

V zaporu mu je bilo v edino uteho branje. V *Spominih* pravi: “Knjiga ti postane vir življenja, duševna hrana, bistveni del tebe samega, omogoči ti duševni obstoj, potem ko si izključen iz praktičnega življenja. Knjiga ti je pot do duše, ki je neizčrpen vir nove sile, moči in volje. V tej telesni in duševni stiski se je oprimeš kakor rešilne bilke, da z njo odženeš oblak malodušja in obupa.”

Na 1. tržaškem procesu, ki je trajal od 1. do 5. septembra, so ga postavili v skupino, ki so jo dolžili “požiga javnih poslopij z namenom ogrožati varnost države”. Bil je obsojen na 20 let zapore.

“To, kar so storili ti mladeniči, je vsem znano, malokaterim pa je znano, kako je v resnici potekal ta proces, na katerega je ves svet gledal z občutkom groze. Hladnokrvnost in junaško zadržanje obsojencev je vse pretreslo. Zdelo bi se

neverjetno, da v 20. stoletju, v tako napredni državi, kot je Italija, mučijo jetnike kot na inkvizicijskem sodišču, da bi jim izvlekli izpovedi.”

Po osmih letih zapora se je vrnil domov leta 1939. S podvojeno silo in pomnoženo odločnostjo se je pripravil na nov boj. Zaključek svoje trnjeve poti opisuje takole: *“Ni mi žal za mladost, ki sem jo presedel v zaporu. Ponosen sem, da sem lahko prisostvoval prizoru, ko so se mladi fantje poslavljali od življenja z resnostjo in predanostjo svetnikov, ki trdni umirajo za svojo svobodo ...”*

Z begom v Jugoslavijo se je izognil stalnemu političnemu nadzoru. V Mariboru si je ustvaril dom in družino. Ob nacifašističnem napadu na Jugoslavijo aprila 1941 se je pridružil borcem, nato se je umaknil v Zagreb, ker je mislil, da se bo tam lažje prebijal, ker je bil tam manj poznan. Toda 11. maja 1943 so ga prijeli: italijanska policija ga je odpeljala v rimske ječe, nato pa v Coroneo, kjer so mu pripravljali nov proces. Po kapitulaciji Italije je bil zaradi odločne zahteve brata Franca 10. septembra izpuščen z drugimi političnimi jetniki. Takoj je odšel v partizane. 12. septembra 1943 ga je pri Komnu smrtno zadel drobec nemške granate. Po vojni so njegove posmrtne ostanke prenesli na kontovelsko pokopališče in jih pokopali v partizansko grobnico.

VIRI

PSBL, III, geslo *Štoka Vladimir*, str. 587;

Vekoslav ŠPANGER, *Vladimir Štoka*, Koledar Gregorčičeve založbe 1947;

Pred 30 leti je padel Vladimir Štoka, PDK, 12.9.1973;

Vekoslav ŠPANGER, *Bazoviški spomenik*, Trst 1986.

*Bahavo življenju naproti
s kontovelsko ironijo v srcu.
Od leve proti desni stojijo:
Franc Štoka Markčjou,
Ferdinand Daneu Buabkou
in Alojz Cijak Buh;
sedi Matija Regent B's'k
(1927)*

Novoletna

Už - zi nas Mə - ri - i - ja, pu a - ni pra - vi pu - u - ti,

də nas nə pə - kljə - ə - nski - i Sa - ta - an zmu - u - ti,

də nas nə Sa - ta - an prə - ku - si,

də nam nə pə - luə - me usə ku - sti.

zapis po spominu Marije Sonce